

először Péczeli Mindenes Gyűjteményében⁵⁷ olvashatta, de felébreszthette figyelmét Harsányi Sámuel „magyar nemes testőrző” tolmácsolása is, amely „Érzékeny mesék” címmel Sopronban jelent meg, 1794-ben.

Az érzelmességnek antik mitológiával színezett változatát látjuk Barthélémy Anacharsisának két részletében. A boldogságról szóló részlet Kazinczy örömeivel és vallomásával találkozott. Fogságában sokat olvasta a népszerű francia szerző sorait – írja Kazinczy Kisnek.⁵⁸ Kis János fordításának hatására Solymosi Dániel németből készített fordítást, s e tolmácsolás 1816-ban lát napvilágot. Avval, hogy Kis Barthélémy művéből két részletet is közreadott, korigényt elégített ki, csatlakozott a német és a kelet-európai irodalomak hasonló vállalkozásaihoz.

Kis János két kötetet tudott kibocsájtani almanachjaiból. A többi – nyilván érdeklődés hiányában – már nem tudta kiadni; bár sorozatok tervét később sem adta föl. Kazinczy is figyelmeztette arra, hogy érdemes lenne szép formában jó zsebkönyvek megjelentetése.⁵⁹ E két kötet nemcsak azért fontos, mert első jele az újjáéledni kívánó irodalmi életnek, hanem sokkal inkább azért, mert bennük többféle igény, stílustörekvés találkozik. A fordítások anyaga a tájékoztató, összefogó igényt jelöli; Schiller új műfaja, Wieland rokokó-hedonizmusa, a francia moralista szentimentalizmus, az angol klasszicizmus, a kor több népszerű olvasmánya: körülbelül így körvonalazhatjuk a zsebkönyvek anyagát. Zsebkönyv a Kis Jánosé, azaz olyan német vállalkozásokhoz hasonlít, amelyek verset és prózát vegyesen adnak, tanulmányokkal, értekezésekkel körítik az esztétikai és etikai mondanivalóval töltött verseket. Kis János Kazinczy híve volt. De a zsebkönyvek szerint nem az ifjú Kazinczy tanítványa munkált csak az anyag összeállításán, hanem a különféle stílus- és műfaji próbálkozások iránt fogékony, azokat meghonosítani vágyó közvetítő, azaz mintegy előlegezte a fogság utáni Kazinczyt. Jórészt azt fordítja le, aminek előzményét föllelte a magyar irodalomban, illetve amelyet a külföldi irodalmakból feltétlenül át akart plántálni magyar földre. Nem újszerű merészség jellemzi, hanem sokkal inkább a megbízhatóság, az értéknek elismert irodalom tisztelete. Szerény kezdemény a Kis Jánosé, és szintézisnek aligha nevezhető. De olyan értékes és érdekes, a jövőben jobban számon tartandó epizódja irodalmunknak, amely 1797–1799-ben a magyar irodalom folytonosságaként, a német, a francia és az angol irodalmi jelenségekre való aktív reagálásként, saját jelentőségén – helyzeténél fogva – túlnőtt. Szolgálatnak is nevezhetjük Kis János zsebkönyveit, egy szorgalmas, tisztességes, művelt íróember szolgálatának. A megjelenés esztendeiben fontos, házigazdát szerepet töltött be. Kisugárzásában, hatásában pedig másoknak segített mélyebb értelmű, teljesebb érvényű gondolatok méltó megfogalmazására.

Fried István

Adalékok Berzsenyi Festetics-ciklusának történetéhez

1. Berzsenyi egyik versének eddigi ismeretlen sorsáról!

Berzsenyi költészetének ciklusos jellegével függ össze azoknak a verseknek egész sora, amelyek Festetics Györggyel kapcsolatosak: a *Keszthely*, a gr. Festetics Györgyhez intézett két óda, a Festetics Lászlóhoz írt költemény (amelynek fele Festetics Györgyről szól), a *Himnusz Keszthely isteneihez*, a *Felírás*, az *Elégia Festetics György hamvaira*, valamint a *Felséges királyunknak Keszthelyre várátásakor* c. költemény, amely ugyancsak 1825-ben jelent meg az *Aurorában*, de már 1817-ben keletkezett.

A versek sorába tartozik a *Felírás* c. kis költemény, amelyet a költő 1818-ban írt. Sajátos helyet foglal el Berzsenyi költészetében a *Felséges királyunk* . . . c. verssel együtt. Ti. e két versen kívül egy

⁵⁷ Anya (Mindenes Gyűjtemény 1789. II. évfolyam. 75–77.). Eredetije: La Marquise de Spadara ou Exemple de l'amour maternel. Tome premier. Première Partie. 152–157., Atyai Hivatal (182–184., 185–186.). Eredetije: Le Besoin d'être aimé (119–122.), Alfred le Grand (1–11). Baranyai és György L. idevágó adatai is pontatlanok. Nincs rá nyom, hogy Kis ismerte volna Naláczki fordításait.

⁵⁸ Kazinczy Levelezése II. 445.

⁵⁹ Uo.

sem ismeretes, amelyet a költő *felkérésre* írt volna. A *Felsőes királyunknak Keszthelyre várátásakor* c. költemény e jellegéről vall a költőnek 1817. szeptember 15-én kelt levele, amelyet 1956-ban megjelent kiadásunkban közöltünk. Ebben van az a kijelentés, hogy „Parantsolatjára Excellentiádnak küldöm az Ódát...”, tehát nyilván Festetics kérelmére írta a Felsőes királyunk... címkezetű verset. I. Ferencet tehát már 1817 őszén várhatták Keszthelyen. Erre mutat a költemény elkészültének ideje, meg a költő levele is. Nem a február 12-i és május 20-i keszthelyi Festetics-ünnepélyek egyikére készült, hanem egy *külön, ünnepélyes alkalomra*: a király érkezésére. Festetics kérésének előzménye feltétlenül az is lehetett, hogy olvasta a *Himnusz Keszthely isteneihez* c. ódát, amelyet – ismerve az ő egyéniségét – azért is fogadhatott szívesen, mert éppen az hiányzott belőle, amellyel tele volt Kisfaludy Sándornak ez alkalomra írt s Festetics által felolvasatni nem engedett ódájának: ti. „personalék”, *személyi* vonatkozások nincsenek a *Himnuszban*. Ezek után természetesnek látszik, hogy az ízlését annyira megnyert *Himnusz*... költőjét kérte fel a király érkezésének alkalmából előadandó óda írására, s e kérelmet, mint a levélből is látjuk, a költő – bizonyos fenntartásokkal s a hozzá méltó szerénységgel – teljesítette is. Nincs ez alkalommal mód rá, hogy e Festeticcsel is kapcsolatos óda érdemi részével foglalkozzunk (erre vonatkozólag I. az új kritikai kiadás I. 795. skk. lapjait), de utalnunk kell Horváth János ma is helytálló megállapítására, arra, hogy Berzsenyi királytisztelete nem megalázkodás, hanem egy erkölcsi követelményrendszer szerves része, amelyben a „honszeretet” és a nemzetföltétele a legfontosabb szerep. Ebben az ódában is félreérthetetlen a „honszeretet” követelménye – a fejedelmekre vonatkoztatva is... (L. Horváth János: Berzsenyi és íróbarátai Bp. 1960. 106.) Szintén egyedülálló Berzsenyi versei keletkezéstörténetében a másik, Festetics kérésére írt vers is, amelyet 1955-ben fedeztem fel a még akkor rendezetlen Festetics Levéltár anyagában, s amely az 1818. évben íródott *ugyanazzal a rendeltetéssel*, miután a király látogatása áthúzódott az 1818. évre. A célt a verscím jelzi: *felíratnak* volt szánva – mint a későbbiekéből kiderül – nem valami diadalkapu, hanem emlékoszlop számára, amelyet Festetics nyilván Keszthelyen készült felállíttatni, a király látogatásának emlékére.

Mint hogy a tárgyhoz tartozik – hiszen a *Felírás* sorsáról lesz a továbbiakban elsősorban szó –, közölnünk kell a szöveget:

Felírás

El szórta Filepnek rémítő flottáját,
Mint a' világrázó Gallia' dandárit
Az Úr' lehellete.
Te zivatarid közt nőttél, mint Nagyanyád,
Mert égi nimbuszal fedezte Koronád
A 'Nép' szeretete.

Vagy így:

Te zivatarid közt nőttél, mint Thréziánk,
Mert védangyalod volt, mint most Karolinánk:
A' Nép' szeretete.

Nikla 1818. jún. 18.

Festetics György felkérő levele sem a *Felsőes Királyunk Keszthelyre várátásakor* c. versre, sem a *Felírásra* vonatkozólag nincs meg, de a kérés nyilvánvaló, hiszen az előbbi vers elküldésekor a költő is hivatkozik a „Parantsolat”-ra, tehát itt is ugyanaz történt.

Az emlékoszlopot nyilván Keszthelyre tervezték, Berzsenyi versével együtt, de a költemény sorsa másképpen alakult.

Mivel Festetics György már súlyos beteg volt, – de lehet, hogy más okból is – a királyi látogatás elmaradt, s így a *Felírás* nem Keszthelyen fogadta a királyt, hanem – Csáktornyan, a vár alatt emelt emlékoszlopon, mint erről a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* megemlékeznek (1818. 3. sz. júl. 2. 17–19.): „Csáktornyan Júl 2-dikán 1818. A' mái nap jeles ünnepe, és öröme napja volt Zala Vármegyének: mert azon ritka és minden szívet örömmel töltő szerentsében részesült, hogy Dalmáciaiból szerentsés visszatérése után ezen Vármegyén keresztül utazásában mind a két Tsászári Kir. Felsőéget személyesen tisztelhetette. (Ferdinánd trónörökös is. – Megjegyzés tőlem: M.) Hogy ezen Vármegyének

buzgó Rendei a' meg tántoríthatatlan jobbágyi hívségnek, az eltsüggedhetetlen fiúi szeretetnek és mélyen érzett szívbéli tiszteletnek, mellyel a' Magyar Nemzet jó s kegyes Királyához általlyában viseltetik, nem tsak a' maga nevében, hanem ez határ Vármegye lévén, úgy szóiván az egész Ország és Nemzet' képében az időtől és környülállásoktól kitelhető mód szerént megfélellyenek, a' Drávanak innenső partján, melly a' Magyar és Horváth két testvér Nemzetet és Országot, nem szívre, hanem tsak földre nézve egymástól elválasztja, egy nyolcz oszlopon álló nagy, magas, pompás győzedelmi kaput emeltek, mellynek tetején Horváth Ország felől Magyar Országnak Czimere és Koronája deák homlok-irással, Magyar Ország felől Zala Vármegyének czimere Magyar homlokírással állott, körülvéve az *Igazságnak, Kegyességnek, Böltsességnek és Vitézségnek* embernyi termetű képszoiraitól: – azon legfőbb négy emberi és Királyi Virtusok, kik Ferencz Királyunknak nagy és jó szívében ölelkezve lakozván, a' fennálló Czimer alatt értetteket egygyenként és általlyában böldogítyták. Itten várta Ő Felseégeket egy fényes és számos Deputatió temérdek ezen helyre tódúlt Magyar és Horvát néppel. – Reggeli hat órakor a' Varasdi ágyúk és harangok Ő Felsegeknek megindulását jelentették és kevés idő múlva egygyütt, egy hintóban ülve megérkezett a' Felseges Pár: – *Ferencz*, a' roppant Császári Birodalomnak koronás Feje, a' Magyaroknak Királya, a' Habsburgi Rudolfnak, kit a' legnagyobb emberi Virtusok emeltek volt trónusra, Örököse, a boldog emlékü Mária Thereziának Onokája – és *Karolina*, a' néhai Giselának, Sz. István első Magyar Király Hitvesének Maradéká. A' győzedelmi Kapunál a' Veszprémi Megyének nagy érdemű Püspökje Kurbélyi György Ur, a' Zala Vármegyei Deputatiónak Szószóllója ékes és igen szíves beszéddel üdvözlé Ő Felsegeket, Királyunkat deák, Királynénkat német nyelven, a' mit Ő felsege kegyelmes, és valóban atyai szívéből felbuzgó érzeménnyel, és kifejezéssel méltóztatott fogadni. – Itt Ő Felsege Gróf Festetits Lászlót, ki nagy érdemű, most betegeskedő Attyának személyében, mint Muraköznek Földes Ura, és úgy is mint a' Vármegye-béli Deputationak Tagja, jelen volt, előszóllítván, valamennyünk előtt azon kegyelmes kinyilatkoztatást méltóztatott tenni, hogy foglalatoságai által most elvonattatván, Keszthelyi úttya jövő esztendőre haladna. Ő Felsegének ezen kegyes kinyilatkoztatása minden jelenlevőt kimondhatatlan örömmre gerjesztett, mind azért, mivel nem sokára ismét óhajtott jelenlétével fogja Ő Felsege ezen Vármegyét szerentséltetni, mind azért, mivel a' közöttünk lakó lelkes, elmés, tehetős, nagy Magyarnek, ki egész életét a' Királyát ditsóíttó tiszteletben, a' Nemzetét és nyelvét szerető 's elősegíttő, a' tudományokat kedvellő és terjesztő, a' mezei gazdaságot emelő 's gyarapíttó és a' Közjót előmozdíttó buzgóságban tölti – Gróf Festetits Györgynek ezen megkülömböztető Királyi kegyelemmel illetetése, úgy mint a' legszebb hazafiúi érdemnek legméltóbb jutalma, minden hazafiúi szívet mélyen érdeklét. Mert szintén olly gyönyörű, a' milyen Felseges tekintet, az igaz érdemet megesmérő és betsülő Fejedelem, és a' megesmért érdemnek jelesb Királyi kegyelem által magasztaltatása. És ha a' Magyar azt éneklí: *Tartsd meg Isten Királyunkat, Ferenczet!*, hát nem üres hang, nem hízkeldő szokás, hanem szívből gerjedő buzgó imádság."

„Innen Ő Felsegek a' Népnek szünet nélkül hangzó *éllyen!* kiáltásai közt Csáktornyára mentek. A' Vár előtt, hol Ő Felsegek lovakat váltottak, két nagy Oszlop vala emelve, Gróf Festetits György által, Ő Felsegeknek tiszteletére. Mindenik oszlopnak tetején a' Magyar Korona fekvék vánkoston, úgy mint a' két Felseges Főnek Királyi éke. Itt Ő Felsegeknek Hessen – Homburg Herczeg, Brigadéros Generális, és a' Vármegyében fekvő Ferencz Fő Herczeg Vasas Ezredének egygyik osztályabeli Tiszti Kara tevé meg udvarlását. Lendván, Baksán sebesen útaztak által Ő Felsegek Szala Lövőig, honnan fél óráig tartó rövid mulatás és fölöstökölés után Vas Vármegyébe értek. Rövid időig tartott örömmüket Vas Vármegye hosszabb időre vette által, minthogy Ő Felsegek Kőszegen meghálnak . . . Valamerre Ő Felsegek mentek, a' Néptől mindenütt ünneplő ruhában ezer öröm és *éllyen* kiáltások közt fogadtattak."

„Az Ország határán emelt győzedelmi kapunak homlokírásai következők voltak: Horváth Ország felől Magyar Ország czimere alatt:

DIVIs ConJVgibVs,
 FranCIsCo I-o et CaroLInae
 Vere aVgVstIs,
 FelICIter reVertentIbVs,
 HVngarIae In orIs
 ProVinCia ZaLaDIensIs."

(Hazai 's Külföldi Tudositások 1817. jún. 25-i 51. sz. 407.)" (Az isteni uralkodópárnak, I. Ferencnek és Karolinának, a valóban felségeseknek, szerencsés visszatérésükre Magyar ország határára Zala Vármegye.)

„Magyar Ország felől Zala Vármegye' Czimere alatt:

I. Ferencz, Magyar Királynak, a' Nemzetek' nagy hartzát Megvívónak, a' Békeszerzőnek, midőn Népei közt Fejedelmi kegyelmeket ontani, szerentsét és boldogságot terjeszteni itten járna, Felsőges nyomdokait áldgya, Zala Vármegyének közönsége. MDCCCXVIII."

„Csáktornyan a' jobb oszlopon:

„Népeinek szívében emelt Ő szerte Magának

Oltárt a' jó és nagy Fejedelmi Atya:

Jobbjával törvényt tett, Ballya kegyelmeket osztott,

Nagy birodalma buzog, 's áldgya, ditséri Nevét."

A bal oszlopon:

' „Ő zivatar közt nőtt fel, mint Theréziánk,

Mert Védangyala volt, mint most Karolinánk,

A' Nép' szeretete."

(Hazai s Külföldi Tudositások 1818. évf. 3. júl. 8. 17–19.)

Tehát a 6 soros *Felirásból* 3 sor lett, nem a terjedelem miatt, hanem Festetics „prakticizmusának” következtében. Elmaradt a Berzsenyire annyira jellemző történetfilozófia, amely Ferenc császár és szövetségesei győzelmében *egy felsőbb akarat* megnyilvánulását is látja, ezért utal II. Fülöp vereségére, amit párhuzamba állít a költő Napóleon sorsával, akit mint a támadó (sőt az ígért szabadság eszméjét eláruló) zsarnokság képviselőjeként ítél el híres epigrammájában. E három sor eszmei telítettségénél és célzatánál fogva nem illett a Ferenc császárnak hódoló sima és feltétel nélküli alázat ünnepéhez.

A meghagyott 3 sorban is (az elmaradt másik három sor nem volt alkalomszerű) jelentős változások történtek. Elsősorban a *Te* második személyű költői-váteszi megszólításnak kellett átalakulnia harmadik személyűvé, kifejezésre juttatván a hódolat távolságtartó jellegét. A „zivatarid” második személyű birtokos személyragja is átalakulván harmadik személyűvé, a vers „szólamvezetése” elfakult, személytelenné és prózai módon is történelmietlenné lett. „Zivatar közt”: szinte rossz „idővé” lett, míg „zivatarid közt” a történelmi viharokra, a napóleoni háborúk küzdelmes éveire utal. Így fosztotta meg az átíró e sorokat történelmi jellemvonásuktól. Tetézi ezt a „nőttél fel” történelmi „tény hamisítványa”. Ferencnek nem ifjúkorára vonatkozik Berzsenyi célzása, hiszen nem gyermekségében („fel-növés közben”) érték a császárt a zivatarok. A költő Ferenc történelmi jelentőségére utal, Napóleon legyőzésében látja Ferencnek (hivatásához való) felemelkedését, „növését”, nagyságát. Így színtelenedik el a verssor az átíró fogalmazásában! Jellemző prozódiai hiba lett a sor megtoldása egy szótaggal: *Thrézia* helyett *Therézia* áll, ami mutatja, hogy az átíró a versformát sem értette meg. Tiszteletlenül tartotta a *Thrézia* megszólítást, ezért kellett a változtatás. A sor tagolása így mesterkéllet lett, vesztett természetes értelmességéből. A sormetszet névutóval kezdődik, ezzel is elrútván a vers szépségét. (. . . fel, mint Karolinánk . . .) Mindehhez járul még a „zivatar közt” helytelen egyes száma, fogalmazási hibaként, csak azért, hogy a *Therézia* által keletkezett többlet-szótagszámot az átíró megtakarítsa, ami tovább torzítja a verssort.

Mindenesetre azonban megnyugtató Festetics György tiszteletének ez újabb megnyilvánulása a költő iránt. Nem hagyta kárbaveszni – legalább részben – Berzsenyi mondanivalóját; a költői patriarchalizmus és „a' Nép' szeretete” e kettős követelményét.

A vers történetéhez tartozik az is, hogy elég sietősen kellett elkészülnie. Hiszen az ünnepély, mint láttuk, 1818. július 2-án volt, s a költemény kelte: június 18. A vers eljuttatása Keszthelyre, onnan Csáktornyára, az oszlopra vésetése: mindez időt vett igénybe, s még el kellett határozni, hogy hova kerüljön az oszlop? Festetics már bizonyára hírt kaphatott arról, hogy a király nem fog Keszthelyre jönni, mert hiszen egy uralkodó utazási programját akkor sem igen rögtönözték . . . Az udvarban is tudhattak Festetics betegségének híreről, s ez is közrejátszhatott a dologban.

Bár ennek ellentmondani látszik az újságközlemény a csáktornyai eseményekről, amelyek folyamánként a király *csak akkor* közölte volna legfelsőbb elhatározását a Keszthelyre való utazás elhalasztásáról. S ebben az esetben feltételezhető, hogy Festetics Berzsenyi versének a csáktornyai oszlopról *elmaradt részét* talán Keszthelyen óhajtotta felhasználni . . . De ez csupán feltevés.

2. Adalékok Berzsenyi és Festetics György kapcsolatainak történetéhez

A „Festetits-ciklus” irodalomtörténeti összefüggései szempontjából fontos kérdés: részt vett-e a költő 1817. február 12-én *kívül* más keszthelyi helikoni ünnepélyeken is?

Összesen öt *ilyen* ünnepély volt az említettel együtt.

1817. május 10-ről a Hazai s Külföldi Tudósítások a következőket jelenti arról, hogy „a’ Musák is díszesítteni kívánták ezen ünnepet”:

„Más nap (május 21-ikén) . . . délelőtt Declamatorium tartatott, és először a’ Philosophiát, ’s’ a szép Tudományokat tanuló ifjak, és a’ Georgikoni Practikánsok deák, magyar és német nyelven declamáltak, Azután Börzsönyi Dániel Urnak beküldött Versezete olvastatott fel; Ns. Takáts Judith Kis- Asszony a’ Korona Herczegre Ferdinánd Fő Herczegségére készített M. Verseit olvasta fel, úgy Ns. Kazinczy Klára Kis- Asszony is más költeményt. Végre Ts. Horváth Ádám Assessor Úr, egy M. Melodrámat; T. Simoga Gy. Úr egy deák Poémát, és Schildbach József Úr egy német Költeményt. Estve a’ Premonstratensis Uraknak musicális Académia tartatott., s ezzel az ünnepelés bérekesztetett.” (Hazai s Külföldi Tudósítások 1817. jún. 25-ki 51. sz. 407.)

Eszerint a költő nem maga olvasta fel költeményét, hanem a „*Himnusz Keszthely isteneihez*” felolvasatott.” (Nem tudjuk, ki által.) – Az egész május 20. tisztán gazdaságbeli felolvasásokkal telt el. A „vizsgajelleg” domborodott ki az ünnepélyen, ami természetes is.

Az 1818. év február 12-én, Ferenc császár nevenapjának évfordulóján Berzsenyi szintén nem volt jelen. Ígéri ugyan 1817. szeptember 15-én írt levelében, hogy „elmegy a solemnitásra”, (l. i. h.), de ez nyilván Ferenc császár Keszthelyre várt érkezésének megünneplése lett volna. Az ünnepély elmaradása nem Festeticsen múlt, hanem Ferenc császáron, aki csak a következő évre tervezte, ill. halasztotta keszthelyi látogatását. Így az óda (*Felséges Királyunk . . .*) keszthelyi felolvasásáról nincs adatunk.

1818. február 12-ről ugyanis a Magyar Kurir tudósítása felsorolja az összes vers-felolvasásokat, elsősorban a Takáts Judit költeményét a „felséges Hermine Herczegasszony halálára”, továbbá említi Festetics Ernestust és Leót, Gosztonyi Sándort és Szigethy Józsefet, Vadnay Lajost és Magger Jánost stb., de a költő neve ebben a vonatkozásban nem fordul elő. Azonban a Festetics által megjutalmazott írók között Berzsenyi is ott van, bár egyikük neve sem szerepel a tudósításban, amit az újság szerkesztősege nyíltan hiányol is:

„Azután 800 ftokból álló jutalmak’ kiosztása tétetett munkába. Négy olyan férfiak választottak ki, kik a’ Hazában a’ tudományok’ elterjesztésében legtöbbet tettek, kik közül mindeniknek egyforma jutalom ítéltetett. (Ezen Tudósoknak neveket, ha szabad, tudni óhajtanánk!)” – (Magyar Kurir 1818. márc. 6. XVIII. sz. 155.)

Vagyis 200–200 Ft jutott mindegyik megjutalmazottnak. Ezt a pénzt a költő nem akarta felvenni, hanem pályadíjúl óhajtotta felajánlani (sőt fel is ajánlotta) a „ménesek megkevesedésének”, „a magyar lovak eredeti tüze és tartóssága” megőrzésének problémájával foglalkozó pályamunka jutalmazására. (L. levelét a „Keszthelyi Professorokhoz” 1818. febr. 19-én. 1968-i kiad. 462.) Terve nem sikerült, mert a 200 ft-ot mégis megküldték neki, amit a költő nagy röstelkedések között nyugtáz (március 8-án l. uo.), azzal, hogy tervének e megmásátása „megfosztotta őt egy igen szép örömtől, amelyet csak azok éreznek, kiket sem az önszeretet meg nem alacsonyíthat, sem az önértés kevélylyé nem tehet.” (L. uo. i. h.)

A következő alkalom: 1818. május 20.

Itt csak oly módon szerepel költőnk, hogy ezen az ünnepélyen mutatták be a Keszthelyi Helikon c. kiadványt, amely a költő nagy versét, a *Himnusz Keszthely isteneihez* címűt is tartalmazta (bár elrontott szöveggel). A nevesebb költők közül ekkor is csupán Takács Judit, Horváth Ádám szerepelnek. Horváth József Elek, Bárány Boldizsár „beküldött” verseiből „válogatottabb darabok olvastattak fel.” Talán több vers közül egyet-egyet érdemesítették felolvasásra. Irodalomtörténeti nevezetesség, hogy ezen az ünnepélyen került felolvasásra és a Keszthelyi Helikonban való közlésre Bárány Boldizsárnak az a verse, amelyet előzetesen Berzsenyi bírált meg egy, Bárányhoz írt levelében. (Ism. Lev. 60–61.)

Ezen az ünnepélyen (amely a Georgikon évenként ismétlődő záróvizsga-ünnepélye volt), még megjelent Festetics György is. Az utolsón 1819. február 16-án azonban már az erről szóló tudósítás nem emlékezik meg róla, ami érthetően figyelmetlenség lett volna. Ugyan Horváth Ádám azt írja a

gróf haláláról szóló levelében, hogy „a minapi Helikon után tsak hamar le-betegedett: hihető hogy már akkor is nagyon meg volt erőtelenedve.” (Kaz. Lev. XV. 349.) Ámbár Horváth említett levele szerint „ez az Inneplés nem úgy ment a’ mint neki meg ígérte Festetits”, de azért itt is elég gazdag volt a költői program, nemcsak Takács Judit (most már Göndöcz Ferencné) és Horváth Ádám szereplésével, hanem Kazinczy Ferenc epistoláját Festetits Györgyhöz is felolvasták. – Mellesleg: ekkor már nem négy „tudósnak”, hanem csak egynek: Virág Benedeknek volt része a 200 Ft jutalomban. (Hazai ’s Külföldi Tudósítások 1819. évi 18. márc. 3-i sz. 138–139.) – A költő neve semmi vonatkozásban nem szerepel, aminek oka a rajta szinte végzetesen elhatalmasodott betegség lehetett, mert másképpen Festetics hívásának bizonyára eleget tett volna, hiszen szívvel-lélekkel támogatta, sőt ünnepelte Festetics Helikonját. (A költő betegségéről valószínűleg Festetics is tudhatott.) Berzsényi utolsó költői megbízatása tehát nyilván a *Felírás* volt.

Még egy találkozása azért mégis volt a beteg Berzsényinek a halott Festeticcse. Minden valószínűség szerint részt vehetett a gróf temetésén, amelynek emléke az *Elégia gróf Festetics György hamvaira*. A vers ugyan később íródott (l. i. krit. kiad. I. 806. skk.), de a „nagy benyomást” maga a temetés is mélyíthette.

A Hazai ’s Külföldi Tudósítások – Berzsényi kedvenc újságja – két alkalommal is foglalkozik „a nemzet gyászával”.

Először az 1819. 24. számban (ápr. 7-én) jelenti be a halálesetet:

„Egy illy Nagy Férfiúnak elhalása valóságos veszteség az egész Hazára nézve, a’ ki nagy tetteivel a’ Fő Nemességnek fényt, a’ Magyar Nemzetnek felvilágosodást, a’ Tudományoknak szerentsés gyarapodást, a’ Mezei Gazdaságnak megbetsülhetetlen előmenetelt tudott szerezni . . .”

De azután az április 24-i 33. sz.-ban részletesen megemlékezik Festetics temetéséről. (257–260.)

Festetics április 2-án halt meg, a hírt a költő olvashatta a *Tudósításokban*; a temetés április 14-én történt. Módja és lehetősége volt tehát arra, hogy tudomást szerezzen a szomorú hírről s arra is, hogy megjelenésével is áldozzon az általa is nagyra tartott Festetics iránti tiszteletének.

Persze, neve a megjelentek között nincs említve. Ott csupa Festetits, Almássy stb. grófok, főnemesi nagyságok, püspökök, apátok etc. szerepelnek. Csak a „köz Nemesség” gyűjtőnév alatt foglaltatható annak a neve, aki halhatatlanította a halott emlékét . . . Az *Elégia*ban csupán arról van szó, hogy magányos ladikján evezett, hogy a nagy halott előtt utoljára tisztelegen, Keszthelyen (ahogy írja: „Kesztheli partnak evez ladikom . . .”); továbbá, hogy „a halott nyomdokin megy előre . . .” s ekkor jutnak eszébe a költeményben kifejezésre jutó érzések és gondolatok . . . Nem az ilyen apró mozzanatok, hanem a költőre jellemző mély lelkesültség sejteti velünk a temetésen való valószínű részvételét, amelynek lényeges lefolyása a következő volt.

Harangszó adott jelt a temetésre. Hármaz koporsóba tették a holttestet: egyik lágy, a következő kemény fából, a harmadik rézből való volt. A test „bebalzsamoztatott, de a koporsófedél nem bontatott fel . . .”

„ . . . A’ Papság közzül két Püspök, négy Apátúr és hatvan köz rendű Papok jelentek meg a’ halotti tiszteletre . . . A’ szokott felkövetés és egyházi énekek után, 21 Muzsikus fúvó eszközökkel követte a’ Magyar nyelven készült szomorú érzéssel telyes bútsúztató Éneket. Mellynek vége lévén, megindult a’ halotti processio. Elöl a’ keresztnek vezérül ment egy uraság Tisztje, hármaz magával gyászban: azután a’ Polgárság, kiket követtek a’ Zsidóknak Vénei, a’ Czéhek, a’ Deákság, ’s ezek után a’ Muzsikusok fekete köpenyekben a’ szomorú Marsot fujdogálván. Következett a’ Papság ’s a’ Pontificansnak adstanciája. A’ Püspök ő Excellentiája után mentek a’ Házi Tselédek, udvari, Gazdaságbeli Törvényes és Főbb Tisztek mind gyász öltözetben. Ezek után a’ Lovász Mester lóháton, s utánna két Lovász ugyan lóháton mind gyászban. A halottas szekér előtt levő hat lovakat zablánál fogva vezették ugyanannyi istállóbeli Tselédek gyászöltözetben. A’ koporsón keresztül tsüggöttek a’ Familia’ czimerei’ s mellette két oldalról 12 georgikoni Practikánsok gyászban, égő szövetneket tartván czimerekkel. A koporsót követte a bánatos fiú, ki ezen szomorú tiszteletet mély szívbeli megindulással telyesítette. Mellette mentek a’ fent tisztelt Úri Atyafiak, s azok után a Fő Rend, köz Nemesség és Asszonyságok. Nagy tsendesség volt az egész városban, mintha Keszthelynek ditső Urával minden kihalt volna . . .” (Hazai és Külföldi Tudósítások 1819. évi 34. ápr. 24. sz. 257–259.)

A tudósítás megemlékezik, természetesen, Festetics László jelenlétéről és gyászáról is. S hozzáteszi: „ . . . A’ nagy gyászt az a’ biztos reménység enyhítheti, hogy a’ nagy halott maga után olly nagy lelkű

fiat hagyott, a' ki valamint boldogultt Attyának példái által, úgy önnön nemes érzemenyitől vezéreltetve" folytatja majd a nagy művet . . ."

Sajnos, ez a „biztos" reménység nem következett be. Pedig a költő már 1817. március 16-án írt levelében abban látja Festetics életművének értelmét, ha annak *méltó folytatása lesz halála után is*:

„Jön mi utánnunk egy szebb világ, melly Excellentiád érdemeit csudálni s áldani fogja, de ez még nem elég. Festetics lelkének élni, munkálni, alkotni kell még vég nélkül azon szebb világban is. Melly csak úgy legyen, ha Excellentiád intézeteit tartósakká, örököskké teszi, mert ha azok Excellentiád becses életével el enyésznek, úgy azok csak gyenge virágok, mellyek már Excellentiád koporsóján el hervadnak s azzal együtt szemekink előtt eltűnnek . . ." (Ism. Lev. 62.)

Ebbe a nemes eszmei világba emeli a költő Festetics emlékét, s ezt siratja el nagy elégiájában. Ám a további események mutatják, ezt a megálmodott szép világot maga a költő akarja megteremteni *Poetai Harmonistikájában* és utolsó nagy költeményében, amelyben hitet tesz eszményeihez való hűségéről . . . Ezek az eszmények elválaszthatatlanok a keszthelyi Helikon és Festetics György emlékétől.

Merényi Oszkár

Hevesi András regényeiről

„Párizs kettéhasadt énem éjszakai felének környezete"

Egy új regénytípus születése: utazás az „éntudat" körül

„Zsúfolt rendjében mintha az egész háború utáni korszak színes zűrzavara halmozódott volna föl, tervek, reménységek, kísérletek és ötletek, szokatlan, meglepő szépségek. Fiatalság pezsgett benne, az egész földréz fiatalága."* – Halász Gábor határozza meg így a kortárs regény történelmi háttérének összetevőit. Nem véletlen azonban, hogy ez az időszak a nagy összegezések kora is. Feledésbe merültek ugyan már a líra haláláról szóló viták, s Babits európai irodalomtörténete megteremtette „a költészet Európáját", a tervek, reménységek, kísérletek és ötletek a műfajváltás, a regény „feltámadásának" ok-okozati összefüggéseit világítják meg elsősorban, „. . . az európai kultúra felbomlásának . . . idején, még egyszer, röviden lejegyezní azt, amit elfeledni kezdünk, s palackba dobni az ismeretlen jövendő számára"² – ez minden írástudó – tehát minden regényíró – feladata is az újabb világháború kitörését megelőző esztendőkbén.

Új problémák és programok követik tehát egymást, a *járható út keresésének* különböző dokumentumaiként. A költészet Európája mellé a regény Európája is felzárkózik, méghozzá elsősorban a korszak *intellektuális kalandregényét* teremtve meg. Ez a regénytípus sok szempontból különbözők klasszikus elődjétől: az ott egymást lineárisan követő eseményeket a regényíró alteregójának tekinthető középponti hős tapasztalati összegzésekből következő menekülési kísérlete váltja fel az idegen, az elutasítandó valóságélmények elől. A kaland így nem elsősorban az antik epikából „átmentett" vándorlás-motívum újraeledésével jelent egyet, nem „játékos mitológiapótlék"³ csupán, hanem az útkeresés eszközeként *milióvariációk sora*, mely a vándorlás elsődleges élményszinten meghagyása mellett törvényszerűen adja át a főszerepet a középponti hős egymásra rétegződő asszociációinak.

Az előtérbe állított egyéni tudat így másodlagossá teszi a XIX. századi kritikai realista regény tradíciói alapján megszokott társadalmi körképet, hiszen a főhős napról napra formálódó „közérzete" alapján differenciálódó valóságélmények alakulnak csupán „világszemléletté": a felülemelkedés menekülési lehetőségként elismerésévé. A vándorlás egyszerre szinonimája tehát útkeresésnek és szellemi

*A Hevesi András regényeiből kiemelt idézetek a *Párizsi eső* 1964-es (Szépirodalmi), illetőleg az *Iren* 1938-as (Cserépfalvi) kiadásai alapján pontosíthatók.

¹ HALÁSZ G.: Jean Giraudoux, 1944 (Válogatott írásai, Bp. 1959. 759.)

² HEVESI A.: Babits Mihály európai irodalomtörténete, Nyug. 1936. I. 462.

³ BABITS M.: Az európai irodalom története, Bp. é. n. I. 14.

⁴ SZERB A.: Hétköznapiok és csodák, 1935. (Gondolatok a könyvtárban, Bp. 1971. 468–469.)